

With the support of the Lifelong Learning Programme of the European Union

**„Identifying Barriers in Promoting the European Standards and Guidelines
for Quality Assurance at Institutional Level“**

IBAR

Agreement number – 2010 – 4663/001 - 001

WP6
Quality and Access
National study – Latvian version
2011

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

IBAR PROJEKTS
WP 6

—

Latvijas Nacionālais ziņojums

Kvalitāte un studentu uzņemšana

Pētījuma grupa: Dr. Alberts Prikulis, Dr. Andrejs Rauhvargers, Agnese Rusakova

Rīga, 2011

VALSTS POLITIKA ATTIECĪBĀ UZ UZŅEMŠANU LATVIJAS AUGSTSKOLĀS

Valsts politika attiecībā uz uzņēmšanu augstskolās pamatā izteikta divos likumos – Izglītības likumā¹ un Augstskolu likumā², kā arī šo procedūru reglamentē MK noteikumi³.

Ar nesenojā vēsturē (pēc neatkarības atjaunošanas) sasniegtajiem studentu (gan pilna gan nepilna laika) skaita rādītājiem Latvijas augstskolās attiecīgi mazāk pasākumu tiek veikts, lai nodrošinātu ka konkrētām sabiedrības grupām būtu piekļuve augstākajai izglītībai. Pat šobrīd Latvija ir viena no pasaules vadošajām valstīm ar studentu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem.

Tāpēc augstākās izglītības sektora uzraudzības politika vairāk bija veltīta tam, lai lielais studentu skaits neapdraudētu vispārējo studiju kvalitāti.

Valsts politika vairāk cenšas atbalstīt dažādu sabiedrības grupu piekļuvi neformālajiem izglītības veidiem. Ja aplūko neformālās izglītības piedāvājumu, var identificēt šādas īpašas mērķgrupas: jaunieši, bērni, ieslodzītie, jaunās māmiņas, skolu pametušie, minoritātes, bezdarbnieki, personas ar īpašām vajadzībām u.c.

Tā kā ekonomikas krīze ierosināja īpašus valdības pasākumus, kā piemēram, valsts budžeta samazināšanu, kā rezultātā samazinājās piekļuve augstākajai izglītībai, tika veikti daži pasākumi ar mērķi izlīdzināt šā lēmuma negatīvo ietekmi (piem., studentu kreditēšanas sistēmas ieviešana un vēlāk uzlabošana).

Sakarā ar ekonomikas lejupslīdi ir ieviestas izmaiņas, kas atbalsta sociālekonomiski nelabvēlīgajām sabiedrības grupām piekļuvi augstākajai izglītībai (dodot tām priekšroku pār sekmīgākajiem studentiem attiecībā uz stipendiju piešķiršanu un bezdarbniekiem (kuri var pieteikties uz vaučeriem, kas sedz daļu no mācību maksas).

Tomēr pēdējā laikā augstskolas satopas ar iespaidīgu studentu skaita kritumu sakarā ar demogrāfijas tendencēm; tā pēdējo piecu gadu laikā studentu skaits ir nokritis gandrīz par 30 000 (2010./2011. akadēmiskajā gadā kopējais studentu skaits sasniedza 103 900)⁴. Ievērojama samazināšanās tendence ir novērojama daļēji laika studentiem.

Ir arī citi iemesli, kas novirza iespējamus studentus no Latvijas augstskolām uz ārzemēm, piemēram, pievilcīgāka un atbalstošāka studiju vide ārzemēs (Latvijas valdība tērē ES vismazāko

¹ "Izglītības likums", 17.11.1998.; Ziņotājs, 24, 24.12.1998.) [stājas spēkā 01.06.1999.]

² "Augstskolu likums", 17.11.1995.; Ziņotājs, 1, 11.01.1996.) [stājas spēkā 01.12.1995.]

³ Noteikumi par prasībām, kritērijiem un kārtību uzņemšanai studiju programmās, Ministru kabineta noteikumi Nr.846, Rīgā 2006.gada 10.oktobrī

⁴ Centrālais Statistikas Birojs, <http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-aktualitatem-izglitibas-statistika-20102011-macibu-gada-31940.html>

naudas summu uz studentu) un nesenais emigrācijas vilnis uz ES valstīm (saskaņā ar 2011. gada tautskaites datiem pēdējo desmit gadu laikā ir emigrējuši 200 000 cilvēki)

Tāpēc tādi jautājumi kā studentu piesaistīšana un to piekļuve augstākajai izglītībai politikas veidotāju vidū iekaro arvien lielāku interesi. Par dežūrvārdiem un iedomātajām zālēm kļūst izglītības eksports un resursu konsolidācija. Viena no sabiedrības grupām, kuras piekļuvi augstākajai izglītībai cenšas izpētīt, ir ārvalstu studenti. Kā galvenās barjeras šīs grupas piekļuvei tiek nosaukti imigrācijas likumi un noteikums, ka valsts augstskolās apmācība drīkst notikt tikai latviešu valodā.

Bet vispārīgi runājot, katram Latvijas pilsonim un nepilsonim, kā arī personām ar pastāvīgas uzturēšanās atļaujām Latvijā ir tiesība iestāties augstskolās un koledžās, viņiem tikai jāuzrāda dokumentu, kas apliecina vidējās izglītības iegūšanu.

Tas tomēr nav tik vienkārši kā izliekas. Uzņemšanas noteikumi pilna un nepilna laika bakalaura un profesionālajās studiju programmās, viens no kuriem ir iepriekš apgūta vidējā izglītība, paredz, ka studentus uzņem atklāta konkursā, balstoties uz centralizētajiem eksāmeniem, kuri ir daļa no vidusskola atestāta.

Izņēmums ir personas, kas ieguvušas vidējo izglītību līdz 2004.gada, personas, kas ieguvušas izglītību ārzemēs, un cilvēki ar īpašām vajadzībām; tiem, pieteicoties uz studijām, nav jāuzrāda centralizēto eksāmenu rezultātus.

Latvijas cilvēktiesību centra 2011.gadā veiktais pētījums par patvēruma meklētājiem un cilvēkiem ar alternatīvo statusu Latvijā⁵ rāda, ka šo sabiedrības grupu īpatsvars pēdējos gados ir pieaudzis. Lai gan 2010.gada labojumi Izglītības likuma ir būtiski paplašinājuši šo grupu tiesības uz izglītību, ietverot arī nediskriminēšanas noteikumu visām grupām, pētījums atklāj arī vairākas nepilnības likumdošanā. Personām ar alternatīvu statusu jāatbilst Augstskolu likuma prasībām. Taču šīs mērķgrupas bieži vien nevar uzrādīt nekādus dokumentus, kas apliecinātu iepriekšējo izglītību. Ir plānots šo robu aizpildīt ar jaunākajiem labojumiem likumdošanā – radot iespēju piekļūt nacionālajai izglītības ietvarstruktūrai ar iepriekšējo mācību rezultātu atzīšanas shēmu.

ES valstu pilsoņiem un viņu bērniem, kas Latvijā iegūst izglītību, maksu par izglītību jānosaka un jāsedz pēc tam pašām procedūrām kā Latvijas pilsoņiem. Lai gan valsts sedz studiju maksu dažām studiju vietām, apmācības valoda parasti ir latviešu valoda. Tas rada grūtības studentiem no Eiropas Savienības, kuri parasti neprot latviešu valodu tādā līmenī, lai varētu iekļūt nedaudzajās valsts apmaksātajās studiju vietās, un bieži vien viņiem vienīgā izvēle ir maksas studijas.

Trešo valstu pilsoņi, kam nav pastāvīgās uzturēšanās atļaujas, un kas vēlas iestāties pilna laika studijās augstākās izglītības iestādēs un koledžās, sastopas ar stingrākiem noteikumiem. Viņu dokumentam par iepriekšējo izglītību jāatbilst Latvijas standartiem, viņiem pietiekama līmenī jāpārvalda apmācības valodas (pirms iestāšanās) un jāsedz studiju maksa (parasti augstāka nekā Latvijas un ES valstu pilsoņiem).

Augstskola var saskaņot ar Augstākās izglītības padomi īpašas procedūras kā uzņemt studiju programmās tos, kuri nav kārtojuši centralizētos eksāmenus. Ar Augstākās izglītības padomes

⁵ [Pētījums par patvēruma meklētāju, bēgļu un personu, kurām piešķirts alternatīvais statuss, piekļuvi izglītībai Latvijā](#), Latvijas Cilvēktiesību Centrs, publiskots: 30.06.2011

piekrišanu augstskola var uzstādīt papildu noteikumus par iepriekšējo speciālo izglītību, sevišķi par tās piemērotību vai sagatavotību vai atbilstību citiem noteikumiem.

ATBILDES UZ PĒTĪJUMA JAUTĀJUMIEM

1. What is the institutional policy on access? To what extent does your institutional policy align with national policy? How is information made available to the secondary sector?

Augstskolu uzņemšanas politika balstās uz valsts noteikumiem, ciktāl tas attiecas uz prasībām par iepriekšējo izglītību, diskriminācijas aizliegumu pēc etniskās piederības, dzimtās valodas, dzimuma vai citām personas īpašībām. Vispārīgi ņemot, uzņemšana notiek pēc centralizēto eksāmenu atzīmēm vai – ja to nav – pēc vidusskolas beigšanas apliecības atzīmēm. Katra augstskola var noteikt papildu prasības vai papildu atlaides, lai ierēķinātu ciešāku saikni ar reflektanta izraudzīto studiju nozari. Valsts augstskolās valsts līmenī katrai studiju programmai ir apstiprināts budžeta vietu skaits un papildus tam katra augstskola nosaka zināmu skaitu maksas student vietu, ņemot vērā pieejamo infrastruktūru un citus studiju resursus (privātās augstskolas parasti pilnībā balstās uz maksas studentiem). Informācija par studiju programmām un cita vajadzīgā informācija tiek publicēta iestādes interneta vietnēs un reklamēta centrālajos laikrakstos vai izdalīta vispārējos publiskos informatīvajos pasākumos; reģionālās augstskolas un vairāk specializētās augstskolas praktizē arī tiešus kontaktus ar potenciālajiem reflektantiem caur īpašiem pasākumiem un darbībām, kā atvērto durvju dienas, aģitbraucieni uz skolām, sociālie tīkli.

2. What data do you collect on offers/enrollments/non-completion/graduates? Within the student profile of your institution, can you disaggregate this data to provide information on different cohorts (e.g. mature learners, learners with disabilities, different ethnic groups)?

Visi reflektanti aizpilda anketas ar saviem personiskajiem datiem ka dzimšanas datums, dzimums, pases dati, mājas adrese, kontaktdati, iepriekšējās izglītības iestāde un apmācības valoda. Tātad principā ir iespējams apkopot datus par vecāka gadagājuma studentiem vai studentiem ar īpašām vajadzībām izstāšanās vai pabeigšanas brīdī. Tomēr iestādes politika neparedz regulāru šo datu analīzi augstskolās. Ievākto datu vidū nav informācijas par piederību konkrētai etniskajai grupai. Izņēmums ir dati par ārvalstu studentiem (tā ir atšķirīga etniskā grupa nekā pamatiedzīvotāji) un daļēja laika studenti (parasti tie ir strādājoši pieaugušie).

**3. What is done to support the admission and progression of distinct cohorts of students?
How does this vary by academic programme? Distinct cohorts might include:**

- Lower socio-economic groups
- From ethnic minorities
- Non-native language speakers
- Mature students
- Students with disabilities

Kā jau minēts, šiem datiem nav ietekmes uz uzņemšanas procesu, jo to veic stingri pēc mācību rezultātiem. Atkarībā no augstskolas politikas, var būt īpaši pasākumi, lai zemāko sociāli ekonomisko grupu atbalstam stipendiju piešķiršanas procesā (valsts augstskolās) vai studiju maksas samazināšanā. Tomēr noteicošais faktors vienmēr paliek mācību rādītāji. Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, kam latviešu valoda nav dzimtā, parasti ir pilnīgi integrēti sabiedrībā un viņiem nav nepieciešams īpašs atbalsts. Citādi ir ar ārzemju studentiem, un augstskolas un studentu pašpārvalde sniedz īpašu atbalstu, lai viņiem palīdzētu iekļauties studentu sabiedrībā. Mazākajās augstskolās pieaugušie studenti (kuri arī strādā) var saņemt atbalstu nodarbību plāna sastādīšanā (nodarbības organizējot ārpus parastā darba laika). Atsevišķās praktiskā virziena studiju nozarēs ir īpaša datoru programmatūra vai specializētas iekārtas personām ar īpašām vajadzībām.

4. How has the pattern of enrollments changed in the last decade (by academic programme/cohort)? What are perceived to be the main drivers of change?

Pēdējā desmitgadē nav īpašu izmaiņu imatrikulācijas musturī, izņemot to, ka 4 gadus atpakaļ reflektantu populācija un līdz ar to arī student skaits izgāja cauri maksimumam. Nedaudz negaidīti ir tas, ka arī finanšu krīze pēdējos trīs gados nav uzrādījusi izteiktu efektu, izņemot to, ka krīzes sākumā samazinājās budžeta student skaits. Pēdējā desmitgadē, pateicoties labākai informācijas politikai, ir pastāvīgi pieaudzis ārzemju studentu skaits (tas attiecas gan uz pilna cikla, gan apmaiņas studentiem). Popularitātes saraksta galvgalī pastāvīgi atrodas uzņēmējdarbības vadība, bet ir novērojams interese pieaugums uz dabaszinātnēm un tehniskajiem virzieniem.

5. Have any of these developments altered the approach to the way that your university manages quality?

Kvalitātes vadība pakāpeniski uzlabojas, bet tas nav atkarīgs no uzņemšanas ainas. Kvalitātes jautājumi kļūst svarīgāki valsts līmenī un arī studenti un darba devēji arvien vairāk apzinās kvalitātes nozīmīgumu un tas izpaužas augstskolu uzvedībā.

6. Where does responsibility lie for ensuring and monitoring access?

Oficiāli atbildība par uzņemšanu augstskolā gulstas uz mācību prorektoru. Atkarībā no augstskolas lieluma ar uzņemšanas tehnisko organizēšanu nodarbojas īpaši dienesti vai struktūrvienības, piemēram, uzņemšanas komisija. Kaut kādā mērā uzņemšanas procesu apzinās un tā rezultātiem seko līdzīgs viss fakultāšu vai nodaļu personāls. Parasti uzņemšanu organizē ar automatizētu vadības sistēmu, un tas praktiski izslēdz nesankcionētu personisku ietekmi uz uzņemšanas procesu. Katrā iestādē ir arī sistēma strīdu kārtīšanai, un tā ietver arī strīdus par atlases procesu.

7. Are there any problematic issues surrounding access and quality in your system?

Viens no problemātiskajiem jautājumiem dažās studiju programmās ir liels maksas studentu skaits pirmajā kursā. Kombinācijā ar to, ka daļai no reflektantiem ir zemas atzīmes skolu beidzot, un ar "grūto priekšmetu" mācīšanas kvalitāti dažās skolās (sevišķi lauku apvidos), dažās studiju programmās pirmajā kursā pulcējas studenti ar nepietiekamām priekšzināšanām. "Šādi signāli nāk no vairākām augstskolām no docētājiem, kuri strādā ar pirmo kursu. Tas praktiski izlīdzinās pirmā kursa laikā, tāpēc ka pārcelšanu uz otro kursu stingri kontrolē centrālā automatizētā vadības sistēma. Līdz ar to šī problēma aprobežojas ar docētājiem un laborantiem, kas strādā ar pirmo kursu, un to līdzsvaro ar slodzes regulēšanu, tā lai rastu brīvu vietu vairāk individuāli konsultēt un organizēt papildu kontaktsundas. Dažās studiju programmās, kurās ir reflektantu pieplūdums no attīstības valstīm, tiek pieminēta vīzu problēma, un tas nav jautājums ko varētu viegli atrisināt augstskolas līmenī (tas ir arī viens no problemjautājumiem valsts līmenī).

Pēdējās desmitgadēs augstskolu uzraudzības politika Latvijā vairāk koncentrējas uz studiju kvalitātes uzturēšanu vai paaugstināšanu (lai darbotos pretī masveidīguma efektiem augstākajā izglītībā), nevis lai dažādām sabiedrības grupām atvieglotu pieeju augstākajai izglītībai.

Ekonomikas lejupslīdes laikā ir izmainījies atsevišķu sabiedrības grupu atbalstīšanas process tādām grupām kā sociāli ekonomiski nelabvēlīgie un bezdarbnieki.

Tā kā vietējā tirgus paplašināšanas iespējas ir ierobežotas, vienīgās iespējamās zāles pret augstskolu studentu populācijas samazināšanos tuvākajos gados šķiet izglītības eksports, t.i. ārzemju studentu skaita palielināšana Latvijas augstskolās.

Sabiedrības grupas un barjeras:

Ārzemju studentiem par galveno barjeru Latvijā tiek uzskatīti imigrācijas noteikumi un latviešu valoda kā vienīgā apmācības valoda valsts augstskolās. Augstskolas un studentu pašvaldības sniedz īpašu atbalstu lai palīdzētu ārzemju studentiem iekļauties student sabiedrībā. Studentiem no attīstības valstīm jāmaksā ievērojami augstāka mācību maksa, un to varētu uzskatīt par barjeru, lai gan tā mērķēta uz to, lai cauri tiktu tikai visvairāk motivētie.

Vispārīgi ņemot, par īpašu sabiedrības grupu, kuras pieeja tiek veicināta, ir student ar augstiem rādītājiem.

Tie kam valsts valoda nav dzimtā un etnisko minoritāšu pārstāvji, kas ir Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, parasti ir pilnīgi integrēti sabiedrībā, un tiem nav vajadzīgs īpašs atbalsts.

Mazākās augstskolās vecāka gadagājuma studenti, kas strādā, var saņemt īpašu atbalstu tādā ziņā, ka nodarbības var ieplānot ārpus parastā darba laika.

Galvenā ar uzņemšanu saistītā kvalitātes problēma ir valsts izglītības sistēma zemākajos līmeņos. Skolēniem dotā iespēja izvēlēties padziļināti apgūstamos priekšmetus un tā rezultātā citu priekšmetu atmešana par labu padziļināti apgūstamajiem, kurus māca intensīvāk, noved pie vairākām problēmām uzņemšanā un kvalitātē terciārajā izglītības sektorā.

Centralizēto eksāmenu sistēma prasa, lai uzņemšana studijās notiktu visai vēlu, tāpēc ka daudzo skolēnu eksāmena darbu pārbaude prasa ilgu laiku, un rezultātā ir draudi, ka uzņēmīgākie studenti būs jau saņēmuši uzņemšanas vēstules no ārzemju augstskolām, kamēr Latvijā augstskolas vēl tikai sāk pieņemt un izvērtēt uzņemšanas dokumentus. Tas darbojas kā barjera Latvijas augstskolām, samazinot to konkurētspēju salīdzinājumā ar augstskolām Rietumeiropā vai ASV.

Ieteikumi (Latvijā)

- Valsts līmenī jāstrādā pie to programmu prestiža celšanas, kuras ir mazāk populāras studentu izvēlē (taču nemēģinot samazināt populāro programmu prestižu, piemēram, ka ekonomistu ir pārāk daudz, lai darba tirgus tos varētu uzņemt).
- Jāpēta citu valstu pieredze par neatbilstību starp studiju virzienu un vēlāko nodarbošanos (varbūt tas nav tik slikti, jo tas veicina pielāgošanos un nodarbināmību darba tirgū, kas mazā valstī strauji mainās).
- Valsts līmenī jāstrādā pie arodizglītības prestiža celšanas (taču nemēģinot samazināt augstākās izglītības prestižu, piemēram, ka “ir daudz bezdarbnieku ar augstāko izglītību” kad patiesībā bezdarbnieku procents ar augstāko izglītību ir mazākais starp visām grupām).

Ieteikumi (ES)

- Būt gataviem un turēt prātā pasākumus, kas vērsti uz ranžēšanas negatīvās ietekmes samazināšanu sabiedrībā, piemēram, ka neviena augstskola, kas nav augstākajās tabulās, nepelna, lai tajā ko ieguldītu, utt.